

Beverley Clack – Brian R. Clack:
The Philosophy of Religion: A Critical Introduction

(CAMBRIDGE: POLITY PRESS, 2019, 3RD ED.)

Beverley Clack és testvére, Brian R. Clack 1998-ban adták ki először *The Philosophy of Religion* című munkájukat azzal a céllal, hogy kritikailag mutassák be átfogóan a vallásfilozófiát, ezzel bebizonyítva, hogy a vallás ma is fontos, a vallásfilozófia pedig izgalmas, ha kellő kreativitással közelítjük meg. Sem a 2008-as, sem a 2019-es kiadás célja nem különbözik az elsőétől, ám a könyvet minden alkalommal kiegészítették az eltelt évek tudásanyagával, valamint a társadalmi eseményekre való reflexióval.

A könyv háromszáz oldala hat fejezetre tagolódik. Az első fejezet a vallás definíciójával kezd, hogy megalapozza a későbbiekben használt kulcsfogalomhoz való hozzáállást. A vallásmegközelítések közül két csoportot különítenek el. Az egyik a vallás lényegéből, a másik a funkciójából kiindulva kíván definíciót adni. Tylor például a vallást annak lényege szerint, mint természetfeletti lényekben való hitet határozta meg. Spiro ezt túl általánosnak vélte, ezért az ő meghatározása szerint a vallás egy olyan intézmény, melyben egy kulturálisan posztulált emberfeletti lényvel lépünk kapcsolatba kulturálisan meghatározott mintázatnak megfelelően.

Ezzel szemben a funkcionalista megközelítés fókuszában a vallás társadalomra gyakorolt hatása, szerepe áll. Robertson Smith szerint a primitív emberi közösségeknél még nem volt jelen a személyes hit, ám hagyományok és gyakorlatok, szertartásokhoz hasonló események már akkoriban is voltak. Ezért aztán a vallásnak az a szerepe egy társadalomban, hogy megőrizze, fenntartsa annak formáit és működését. Az első funkcionalista definíciót Durkheim adja, aki szerint a vallás szent dolgokhoz kötődő hit- és gyakorlatrendszer egysége, amely erkölcsi közösséget alkot azok között, akik gyakorolják. Yinger pedig úgy véli, a vallás lényegi természete szerint biztosít egyfajta módot arra, hogy az embereket foglalkoztató végső kérdésekre és feloldhatatlan problémákra, mint amilyen a frusztráló félelem a haláltól vagy az élet jelentéktelenségétől, választ, megoldást adjon.

A filozófiai teizmus megközelítésében isten egy olyan létező, akinek a létét racionális érvekkel alá lehet támasztani, és akinek a létre filozófiailag, logikailag szükség van. Le Podevint emelik ki, aki úgy gondolja, a filozófia a vallás megközelítése szempontjából hasznos és járható utat kínál. Ennek a megközelítésnek egyik

kritikája azonban, hogy ha érvekkel bizonyítható istenről beszélünk, akkor isten nem a hit szférájába tartozik, hanem logikai tárggyá degradáljuk.

A második fejezet szól részletesen a természetes teológiáról és istenről. Isten létét *a priori*, magából isten „ideájából”, valamint *a posteriori*, tapasztalatból kiindulva lehet levezetni. Az *a priori* istenérveknél többek között Anzelm ontológiai istenérvét Gaunilo, Descartes-ét Kant kritikájával szembeállítva olvashatjuk. Az *a posteriori* érveknél a kozmológiai érv kibontásával kezdnek, az Aquinói Tamás *Summa Theologiae*-jében olvasható első utat, valamint az al-Kindi és Ghazali által képviselt Kalam kozmológiai érvet mutatják be, melyek az első okra vezetnek vissza. A célból levezetett, teleológiai, valamint a tervező szükségességéről szóló évről is olvashatunk, például Paley-től kiemelve, aki úgy gondolja, mindennek kell, hogy legyen egy szerzője. Ezzel szembeállítva látjuk Darwint, aki szerint ez nem összeegyeztethető a természetes szelekcióval, valamint Dawkins is rámutat az érv hiányosságára: ki tervezte azt, aki mindent tervezett? A lelkiismeret meglétéből kikövetkeztetett isten érvével Freud száll vitába, ugyanis azt állítja, a lelkiismeret egy szülői auktoritás belsővé vált hangja, és semmiképp sem isten szava.

Végül szóba kerülnek az óvatos megfontoláson alapuló érvek (*prudential argument*), amelyeket Pascal is képviselt: biztosabb, ha hiszünk istenben, mert nincs vesztenivalónk, ha tévedünk, ellenben mindent megnyerünk, ha hitünk beigazolódik.

A fejezetben az istenérvek mellett az isteni attribútumok és azok értelmezései, problematikái, illetve lehetséges magyarázatai kapják a legtöbb figyelmet. Például ha örökkévalóságról beszélünk, akkor azt az időn belül is érthetjük, vagy az időn kívüli örökkévalóságra is gondolhatunk. Isten változatlansága is csak úgy logikus, ha időn kívüliként fogjuk fel, hiszen a változás mindig időben történik. Valamint vannak egymással ellentmondó attribútumok: ha azt állítjuk, hogy nem hatnak rá érzelmek és szenvedélyek, ezzel vajon nem esik-e csorba a mindentudásán? Ha isten jóságos, akkor nem tud vétkezni és rosszat tenni, de ha van olyan, amire nem képes, akkor hogyan lehet mindenható?

A harmadik fejezet a teizmus kihívásait taglalja. Először elemzi a rosszat, majd az ebből adódó problémát, amelyet Hume is megfogalmaz: isten vagy nem jóságos, vagy nem mindenható, máskülönben miért volna a rossz? Különböző teodíceákat mutat be a könyv, amelyek ezt a feszültséget igyekeznek feloldani. További nehézség a vallásokkal kapcsolatban, hogy a vallástörténeti hozzáállás hagyományosan az, hogy a vallás a tudatlanság terméke, a tudomány primitív formája, egyfajta hiba, isten pedig az emberi elme teremtménye. A vallásról való beszédnél nem könnyíti meg a feladatot, hogy a vallás témája és tárgya szavakkal nem megragadható.

A negyedik fejezet alternatív megközelítéseket mutat a vallásfilozófiához. Cupitt például a teisztikus nyelv használatáról gondolkodott, és úgy vélte, az 'isten' szó a vallásos, spirituális élet valóságára és jelentőségére utal egyfajta szimbólumként, mintsem egy személyre. Külön alfejezetet kapott a feminista vallásfilozófia, töb-

bek között olyan szerzőket kiemelve, mint Carol Christ, aki az istennőhöz való visszatérésről írt, vagy Tina Beattie, aki Szűz Mária mint lehetetlen példakép problematikáját veti fel.

Az ötödik fejezet az isteni tevékenységekkel, a csoda mibenlétével és a halhatatlanság témakörével foglalkozik. A halál utáni élet lehetőségeiről, lehetséges mibenlétéről is szó esik. Price például egy olyan túlvilágot képzel el, mely az álomhoz hasonlatos, tehát fizikai dolgokat és testeket érzékelünk, ám mindez csak az elménkben történik, mert a test elpusztul, az elme megmarad. Weininger pedig úgy vélte, a nők nemüknél fogva olyannyira a szexualitást és a természetet képviselik, hogy képtelenek eltávolodni tőle, emiatt nem is képesek kilépni a mulandóságból a halhatatlanságba – ellentétben a tiszta értelmet megtestesítő férfiakkal.

A hatodik fejezet tér ki az olyan – negatív értelemben vett – fundamentalista jelenségekre, amikor a hitből fakadóan atrocitásokat, evilági szemmel bünt követünk el. Kierkegaard *Félelem és reszketés* című munkája mellett kortárs példákat is hoz, többek között a 2001. szeptember 11-i eseményeket, majd vizsgálja a vallásos hit és az etikai szféra viszonyát. Sutherland például úgy véli, a morálnak mindig elsőbbséget kell élveznie a vallásos hittel szemben.

Véleményem szerint a könyv eléri célját, sikerül a vallásfilozófiát érdekesnek és izgalmasnak bemutatnia. Az inkább látókörbővítésre szánt, bevezetés jellegű olvasmány jó táptalaja lehet a további ismeretek szerzésének. Ami esetleg hiánysággént felróható, hogy kevés az olyan szerző az egyébként bőséges bibliográfiában, aki nem a zsidó-keresztény kultúrkör örökségén nevelkedett, így maga a könyv is inkább keresztény alapú vallásfilozófiával foglalkozik.

A szöveget közérthetően fogalmazták meg, jól követhető és konzekvens, így nemcsak a tudományos olvasóközönség érdeklődésére számíthat, hanem laikusok számára is érdekes olvasmány lehet. A közvetlen hangnem a humoros, hétköznapi példákon keresztül érhető leginkább tetten. Az olvasó bátorítva és ösztönözve érzi magát az olvasottak továbbgondolására, ezt segítő direkt kérdéseket is találunk egy-egy szövegegység után, ahol a szerző, kiszólva az olvasóhoz, annak véleményére kíváncsi.

Szabó Niobé